

1138

GRAMMATYKA

DLA SZKÓŁ NARODOWYCH

NA KLASĘ II.

~~Wyd.~~ 11
~~Znak~~ 247
~~Nr Inw.~~ 2635

704

PRZEDRUKOWANA

W WARSZAWIE 1816.

w Drukarni Xięży Pińarów.

*Bibliothèque Scholaz
Biellenf.*

822

Dziéło, *Grammatyka dla Szkół Narodowych* przez Jmci X. Onufrego Kopczyńskiego S. P. wyznaczoného od Kommissyi naszéy ułożoné, przez Towarzystwo do xiąg Elementarnych roztrząsnioné, Szkołom Narodowym do użycia, podług przepisów naszych podaiemy, w Warszawie d. 2. Paźd: R. 1778.

Ignacy Xzę Massalski Biskup Wileński prezydujący.

Michał Xzę Poniatowski Biskup Płocki.

August Xzę Sułkowski Wda Kaliski.

Goachim Chreptowicz Podkanc: W. X. L.

Michał Mniszech Sekr: W. X. L.

Hiacynt Małachowski Referendarz Kor:

Ignacy Potocki Pisarz W. W. X. L.

Adam Xzę Czartoryski Gen: Ziem Pod:

Jędrzey Mokronowski Gen: Ins: Woysk Kor:

Stanisław Xzę Poniatowski Gen: Leut: W. K.

Franciszek Bieliński Star: Czerski.

Andrzey Zamoyski Kaw: Ord: Orła Białego.

GRAMMATYKA

NA KLASSE DRUGĄ.

ROZDZIAŁ I.

O rodzajach Imion Polskich.

Rodzaje Imion Polskich poznaiemy, albo przez znaczenie płci, albo przez zakończenie, albo przez przypadkowanie, albo przez domyślny wyraz, albo przez cudzoziemczynę, albo nakoniec przez zgodę mowy.

§. I. Rodzaje rzeczowników żywotnych.

Rzeczy żywotne, to iest ludzie i zwierzęta mają zawsze płć albo męzką, albo żeńską: my w imionach tychże rzeczy podług potrzeby i zwyczaju narodowego, iuż wyrażamy ich płć, iuż nie wyrażamy. Na wyrażenie dwoistey płci, mamy albo dwoiste imie, np. *syn, córka, wół, krowa*; albo dwoiste iednegoż imienia zakończenie, np. *wnuk wnuczka, lis liszka*. Jeżeli żadney płci rzeczy nie chcemy wyrazić w imieniu; iedno tylko w niem mamy zakończenie, np. *sluga, dziecię, kurczątko*. Pierwszych tedy imion rodzaje poznaiemy przez znaczenie płci, drugich przez zakończenie.

Przeto rzeczowniki *syn, wnuk, wół, lis*, są rodzaju męskiego, bo znaczą płęć męzką: rzeczowniki *córka, wnuczka, krowa, liszka*, są rodzaju żeńskiego czyli niewieściego, bo znaczą płęć żeńską: rzeczowniki zaś żadney płci nie znaczące mają różny rodzaj, według różnego zakończenia swego. I tak zakończone na *a*, np. *stuga*, są rodzaju żeńskiego: zakończone na *ę* lub *o*, np. *dziecię, kurczątko*, są rodzaju nijakięgo.

W rzeczownikach ludzkich iedno tylko zakończenię mających, np. *stuga, gość, kłamca, skniera i t. d.* gdy chcemy wydadź płęć iuż męzką, iuż żeńską; natenczas rodzaj tych imion poznaje się przez rodzaj domyślnęgo wyrazu *mąż*, lub *niewiasta*. I tak gdy mówimy *wierny stuga*, przymiotnik *wierny* zgadzamy z domyślnym wyrazem *mąż*: gdy mówimy *wierna stuga*, przymiotnik *wierna* zgadzamy z domyślnym wyrazem *niewiasta*.

W rzeczownikach zwierzęcych, gdy chcemy wydać płęć wyraźnie, nie możemy zgadzać przymiotnika z domyślnym wyrazem *samiec* lub *samica*, ale musimy kłaśdź wyraźnie te słowa, np. *tlusty samiec zaiąc, tłusta samica zaiąc*: źleby było, bo przeciw zwyczajowi mówić *tlusta zaiąc*.

Wnośmy sobie stąd powszechną regnę: Imiona żywotne znaczące płęć męzką, są rodzaju męskiego: znaczące płęć żeńską, są rodzaju żeńskiego: nie znaczące żadney płci, są rodzaju według zakończenia swęgo.

Do tęg regny należą imiona duchów, iakoto Pana Boga, Aniołów, bóstw pogańskich, np. *Sabaot, Gabryel, Jowisz, Merkurj, Diana i t. d.* Także imiona kart i innęgo narzędzia w grze używanęgo, np. *król, kralka, pies, dama i t. d.* bo rzeczy te, albo pod postacią rzeczy żywotnych bywaią nam wystawiane, albo mają imiona od rzeczy żywotnych przeniesionę.

Ponieważ podobało się narodowi naszemu nie zawsze wydawać płęć w imionach żywotnych liczby pojedynczęg, i dawać im częstokróć rodzaje nie według płci znaczenia, ale według zakończenię; więcęg ieszcze wydaie się ten zwyczaj w liczbie mnęgięg, gdzie imiona żywotne iakiegokolwiek są rodzaju w liczbie pojedynczęg, przechodzą do rodzaju żeńskiego: co się z przyległych im przymiotników ooczywiście poznaje; np.

w liczbie pojedyn:

Bitny żołnierz,
Młode paniątko,
Gończy pies,
Słabe gąsię,

w liczbie mnęgięg.

bitné żołnierze.
młode paniątka.
gończe psy.
słabe gąsięta i t. d.

Przyczyną tęg odmiany rodzaju, iest iuż zakończenię imion, iuż zgoda mowy. Jakoż kiedy używamy imion żywotnych liczby mnęgięg, iuż w rodzaju męzkim np. *sprawiedliwi Bogowie, zażarci psi, żarłoczni wilcy, leśni ptaszkwowie*; a w rodzaju żeńskim np. *sprawie-*

dziwe Bogi, żaźarte psy, żarłoczne wilki, lesne ptaki, przyczyną tego jest zakończenie: kiedy zaś, położywszy jedno imię w jednym rodzaju, drugie też imię z niem złączone kładziemy w tymże rodzaju; przyczyną tego jest zgoda mowy, np. *szczekali na mnie nieprzyjaciele moi, niby psi żażarci: albo niby psy żażarte szczekały na mnie nieprzyjacioly moié.*

Uważając pospolitszy w narodzie naszym zwyczaj, tę z niego na liczbę mnogą wyciągniemy regułę: Imiona ludzi męzczyzn rzadko odmieniają rodzaj: imiona zaś zwierząt samców, rzadko dawny rodzaj zachowują: pospoliciey same imiona ludzi w liczbie mnogiey zachowują swój rodzaj: imiona zaś zwierząt biorą rodzaj żeński.

§. II. Rodzaje rzeczowników nieżywotnych.

Rzeczowniki nieżywotné, tudzież żywotne żądneý płci nieznaczące, albo są swoyskie, albo cudzoziemskie. Rodzaj ich poznaje się już przez zakończenie, już przez przypadkowanie, już przez cudzoziemczyńę.

Zakończone na *a, i*, są rodzaju żeńskiego, np. *czapla, sosna, dzieci, drzewi i t. d. Planeta, kometa*, używane czasem bywają w rodzaju męzkim przez cudzoziemczyńę, bo u Greków i Łacinników są rodzaju męzkiego.

imióna rodowe i urzędowe, np. *Sobieski, Podskarbi* i t. d. są przymiotnikami, o których niżej powiemy.

Zakończone na *e, e, o*, wszystkie swoyskie są rodzaju niakiego, np. *słońce, dziecię, jezioro, koźlątko*. *Xiążę* używamy w rodzaju męzkim dla domyślnego wyrazu *mąż*.

Zakończone na *b, d, f, g, h, k, l, m, n, p, r, s, t, w, x*, wszystkie są rodzaju męzkiego, np. *żab, błąđ, traf, głóg, śmiech, krok, wát, dym, sen, snop, zbiór, las, płot, staw, Fenix*. Cudzoziemskim niektórym daemy rodzaj zakończenia naszego, np. *nektar niebieski*, w niektórych zachowujemy rodzaj cudzoziemski, np. *całe ministérium, zamieszane interregnum*.

Zakończone na *b, c, d, l, m, n, p, s, w, y, z, ż, ź*, mające drugi przypadek w liczbie pojedynczey zakończoney na *o, u*, są powszechnie rodzaju męzkiego, np. *żrób, miesiąc, łokieć, chmiel, dzień, żróp, łós, Wrocław, gay, wóz, śledź, oręż*: które zaś mają tenże drugi przypadek na *e, y, i*, są powszechnie rodzaju żeńskiego np. *żób, moc, chęć, poświęciel, karm, sien, człap, ós, konew, koley, obreż, gałąź, straż*.

Zaimki *ja, ty, się*, tego są rodzaju, którego i domyślnie ich wyrazy, np. *ja nieszczęśliwy, ja nieszczęśliwa* i t. d. domyślając się *człowiek, niewiasta*. Dla tegoż domyślnego wyrazu *człowiek*, Przyimek *kto*, jest rodzaju męzkiego.

Nazwiska głosek, tudzież wszelkie wyraży za imię czyli nazwisko wzięte, są rodzaju nijakiego, bo tegoż rodzaju są domyślne ich wyrazy, *imię, nazwisko, słowo*, i t. d. I tak mówimy *a otwarté, é ściśnione, moié widzi mi się i t. d.*

Wszystkie już imiona nieżywotné, są w liczbie mnogiej rodzaju żeńskiego.

§. III. Rodzaje Przymiotników.

Przymiotniki polskie czy imionowé, czy zaimkowe, czy imiesłowowé mają trzy różne zakończenia według troistego rodzaju:

<i>męskiego:</i>	<i>żeńského:</i>	<i>nijakiego:</i>
rad,	rada,	rado,
wszelki,	wszelką,	wszelkié,
wszystek,	wszystka,	wszystko,
sam,	sama,	samo,
pozwan,	pozwaná,	pozwané,
ten,	ta,	to,
wzięty,	wziętá,	wzięté,
ów,	owa,	owo,
mądry,	mądrá,	mądré,
móy,	moia,	moié,
nasz,	nasza,	naszé.

Widzimy, że przymiotniki rodzaju męskiego kończą się na *o, i, k, m, n, t, w, y, z*, rodzaju żeńskiego na *a* lub *á* tylko: rodzaju nijakiego na *é* lub *o* tylko. Z tego przymiotników zakończenia moglibyśmy na ich rodzaju tę wyciągnąć regułę.

Przymiotniki zakończone na *o, i, k, m, n, t, w, y, z*, są rodzaju męskiego: zakończone na *a, á*, są rodzaju żeńskiego: zakończone na *é, o*, są rodzaju nijakiego.

Ale ponieważ przymiotniki nigdy się same nie kładą w mowie bez wyraźnego lub domyślnego rzeczownika; przeto nie mają swiego osobnego rodzaju, ale tylko rodzaj rzeczownika swego: zaczęm tę na ich rodzaju miećmy powszechną regułę:

Przymiotniki polskie tego są rodzaju, którego i ich wyraźné, czy domyślne rzeczowniki.

ROZDZIAŁ II.

O rodzajach imion Łacińskich.

Znaiomość rodzajów polskich, ułatwia poznanie rodzajów łacińskich, ponieważ jedne z nami mają cechy rodzajowe, i wiele reguł iednakich.

§. I. Rodzaje Przymiotników.

Wszelkie przymiotniki łacińskie są tego rodzaju, którego i ich rzeczowniki, czy wyraźne czy domyślne np. *nullum animal, nullus dubitat*, domyślając się *homo*.

Między łacińskimi a polskimi przymiotnikami, ta zachodzi różność, że nasze zawsze mają trzy zakończenia, według trzech rodzajów, np. *dobry, dobrá, dobré*: łacińskie zaś

maią już trzy, już dwa, już jedno tylko na trzy rodzaje zakończenie, np. *bonus bona bonum, facilis facile, prudens.*

§. II. Rodzaje Rzeczowników żywotnych.

Wszelkie imiona żywotne ludzkie i zwierzęce, także boskie, gdy znaczą pięć męzką, są rodzaju męskiego, np. *Jupiter, Mercurius, civis, bos, canis*: gdy znaczą pięć żeńską, są rodzaju żeńskiego, np. *Pallas, Fortuna, civis, bos, dama*: gdy zaś nie znaczą żadnej płci, są rodzaju według zakończenia swego, np. *homo* męskiego, *dama* żeńskiego, *mancipium* niakiiego.

Dwie tu różnice między łaciną a polszczyzną zachodzą, pierwsza, iż w polszczyźnie w imionach tylko ludzkich, w łacinie zaś i w imionach zwierzęcych jedno tylko, na znaczenie męskiej i żeńskiej płci zakończenie mających, rodzaj według różnej płci, jest już męski, już żeński, np. *bonus*, lub *bona civis, superbus* lub *superba pavo*. Drugą różnicą tak na żywotne, jak na nieżywotne imiona rozciągającą się, jest ta: że u łacinników iaki jest rodzaj w liczbie pojedynczej, taki zawsze i w liczbie mnogiej. A jeżeli które imię odmienia rodzaj w liczbie mnogiej; znać że niegdyś tegoż było rodzaju w liczbie pojedynczej, np. *locus* rodzaju męskiego, musiało

być dawniejszego rodzaju niakiiego i mówić się *locum*: ponieważ w liczbie mnogiej jest i męskiego rodzaju *loci*, i niakiiego *loca*.

§. III. Rodzaje Rzeczowników nieżywotnych.

Rodzaje rzeczowników nieżywotnych, do których należą i żywotne, gdy żadnej płci nie znaczą, trudniejsze nierównie są od polskich, ponieważ częstokroć jednoż zakończenie zamyka imiona wszystkich trzech rodzajów, np. *agon* męskiego, *sindon* żeńskiego, *glion* niakiiego; *ros* męskiego, *dos* żeńskiego, *os* niakiiego. Różność ta rodzajów przy jednem zakończeniu, pochodzi albo z różnego rzeczy znaczenia, np. *vas* rękoymia, męskiego, *vas* naczynie, niakiiego: albo z różnego przypadkowania, np. *hortus horti* męskiego, *tempus temporis* niakiiego: albo z cudzoziemczyny np. *planeta, cometa* męskiego, bo i w greckim języku są tego rodzaju: albo z domyślnego wyrazu, np. *Aetna* męskiego, domyślając się *mons*; *Adria* męskiego, domyślając się *sinus*: nakoniec wolność Wierszopisów była przyczyną różności rodzajów, np. *sal* jest pospolicie rodzaju męskiego, u samych zaś poetów rodzaju niakiiego.

Tę trudność względem rodzajów w rzeczownikach nieżywotnych, ułatwi naprzód czytanie xiążek: powtóre radzenie się w wątpli-

wościach Słownika łacińskiego. Tym czasem przestaniemy na kilku regułach, iuż powszechnych, iuż tylko ogólnych.

I. Reguły powszechné.

Rodzaiu męskiego są naprzód zakończone na *i* liczby tylko mnogiej, np. *Liberi, Parisii*. Powtóre, zakończone na *an, in*, np. *paeon, delphin*.

Rodzaiu żeńskiego, są imiona łacińskie zakończone na *a* liczby pojedynczej, na *a* liczby mnogiej, tudzież na *ax, ox, ux*, np. *terra, exuvia, pax, vox, crux*.

Rodzaiu nijakiego, są naprzód, zakończone na *i* liczby tylko pojedynczej, i na *a* liczby mnogiej, np. *gumi, arma*. Powtóre, greckie trzeciej formy na *a*, np. *stemma*. Potrzecié, łacińskie zakończone na *c, e, um, t, u*, np. *lac, mare, templum, caput, cornu*. Paczwarté, nazwiska głosek, tudzież wszelkie wyrazy, wzięte za imie czyli nazwisko, dla domyślnego jakiego wyrazu, który jest rodzaju nijakiego, iakoto *verbum, signum* i t. d. np. *u breve, scire tuum*.

Zaimki *ego, tu, sui*, tak iak w polszczyźnie, tego są rodzaju, którego i ich domyślne wyrazy.

II. Reguły ogólné.

Rodzaiu męskiego; są zakończone na *on, o, er, or, os, us*, drugiej i czwartej formy,

np. *canon, sermo, ager, labor, flos, gladius, visus*. Wiele iednak jest rodzaju iuż żeńskiego, np. *sindon, caro, arbor, dos, humus, manus*: iuż nijakiego, np. *Pelion, ver, equor, os*.

Rodzaiu żeńskiego, są zakończone na *as, es, is, ys, s*, ze spółgłoską poprzedzającą, tudzież na *x*, np. *tempestas, sedes, navis, chelys, plebs, lex*. Wiele iednak jest rodzaju iuż męskiego, np. *as, limes, orbis, tripus, mons, index*: iuż nijakiego, np. *vas* naczynié, *aes*.

Rodzaiu nijakiego, są zakończone na *l, en, ar, ur, us*, trzeciej formy np. *mel, carmen, jubar, murmur, tempus*. Wiele iednak jest rodzaju iuż męskiego, np. *sol, pecten, lucar, furfur, lepus*: iuż żeńskiego np. *tellus*.

R O Z D Z I A Ł III.

O stopniowaniu przymiotników polskich i łacińskich, tudzież o postaciach grammatycznych.

Stopniowanie przymiotników dwoiako się ma brać, raz powierzchownie, drugi raz wewnętrznie.

Stopniowanie wewnętrzne, to jest więk szość przymiotu w téj niż w drugiej rzeczy, iednakié jest u Polaków i u Łacinników, ponieważ natura rzeczy, iedna jest dla obudwu narodów. Jasność np. uważana w świecie, pochodni i słońcu, dla obudwu narodów, wiel-

ką jest w świecy, większą w pochodni, największą w słońcu: nierówna ta wielkość światła od Polaków i Łacinników uważana, czyni w myśli ich wewnętrzne stopnie tego przymiotnika *iasny clarus*. Kiedy już, jako myśl człowieka za rzeczą przyrodzoną, tak ięzyk narodowy idzie za myślą; natenczas i przymiotnik, jako głos wydający różność przymiotu, odmienia się co do głosek, czyli stopniuje się powierzchownie, np. *iasny iasniejszy najiasniejszy, clarus clarior clarissimus*.

Wiele bardzo może bydź stopniów w przymiotach rzeczy, ale trzy są znaczniejsze: pierwszy *równy*, drugi *wyższy*, trzeci *naywyższy*.

Zwyczaj narodowy powierzchownego przymiotników stopniowania, w Polskim a w Łacińskim ięzyku, jest częścią podobny, częścią różny.

J. I. Zwyczaj Polski stopniowania przymiotników.

Stopniują się przymiotniki polskie albo foremnie, albo nieforemnie. Foremne stopniowanie robi się podług następujących reguł.

I. Reguły stopniowania przymiotników zakończonych na i.

1. Zakończone na *gi*, odmieniają *gi* na *ż-szy*, np. *ubogi uboższy*.

2. Zakończone na *eki, oki*, odmieniają *eki, oki*, na *szy* np. *daleki, głęboki, dalszy, głębszy*.

3. Zakończone na *ki*, mając przed *ki* jedną z tych głosek *b, d, k, l, n, p, r, t, z*, odmieniają *ki* na *szy*, np. *szybki, gładki, lekki, miutki, cienki, krzepki, iarki, krótki, ludzki, szybszy, gładszy, lepszy, mielszy, cieńszy, krzepszy, iarzysy, krótszy, ludzysy*.

4. Zakończone na *zki* lub *ski*, które przed *zki* mają samogłoskę iąką, odmieniają *zki* na *ższy* np. *nizki niższy*: które zaś przed *ski* mają spółgłoskę iąką, odmieniają *ski* na *szy* np. *barski barszy*.

5. Zakończone na *ni* z poprzedzającą samogłoską, odmieniają *i* na *szy* np. *tani, tańszy*, z poprzedzającą spółgłoską, przybierają *eyszy*, np. *przednieyszy*.

6. Zakończone na *pi*, odmieniają *i* na *szy*, np. *głupi, głupszy*.

II. Reguły stopniowania przymiotników zakończonych na y.

1. Zakończone na *by, dy, my, py, ty, czy, ży*, odmieniają *y* na *szy*, np. *słaby, młodszy, wiadomy, skąpy, bogaty, rączy, duży: słabszy, młodszy, wiadomszy, skąpszy, bogatszy, rączszy, duższy*.

2. Zakończone na *acy*, mają stopień drugi na *ętszy*, np. *gorący, gorętszy*: zakończony na *chy*, mają na *ższy* np. *płochy, płochszy*.

3. Zakończone na *ty*, z poprzedzającą samogłoską, odmieniają *ty* na *lszy*, np. *wspaniały, biały, wesoly, czuły*: *wspanialszy, biel-szy, weselszy, czulszy*, z poprzedzającą spółgłoską iaką, odmieniają *ty* na *leyszy*, np. *rychły, biegły*: *rychlejszy, bieglejszy*.

4. Zakończone na *ny*, odmieniają ogólnie *y* na *iejszy*: tylko zakończone na *any*, mają na *anszy*: zakończone na *ony*, mają na *eńszy*: zakończone na *sny*, mają na *śniejszy*, np. *godny, ukochany, uczony, bolesny*: *godniejszy, ukochańszy, uczeńszy, boleśniejszy*.

5. Zakończone na *ry*, odmieniają pospolicie *ry* na *rzey-szy*, wiele jednak skraca się na *rszy* np. *szczodry*: *mądry*: *szczodrzejszy, mędrszy*.

6. Zakończone na *wy*, odmieniają powszechnie *y* na *szy*, np. *łaskawy, łaskawszy*: *łatwy* tylko, dla zbiegu wielu twardych spółgłosek, ma *łatwiejszy*.

III. Reguła powszechna o stopniu najwyższym.

Stopień najwyższy rodzi się przez dodanie do stopnia drugiego na początku, zgłoski czyli sylaby *nay*, albo po staropolsku *na*, np. *cieńszy* *naycieńszy*, lub *nácieńszy*.

Nieforemne stopniowania bardzo mało mamy w polszczyźnie, iakoto, *wielki, więk-szy*, po staropolsku *więtszy, mały mniejszy, zły gorszy, niezły niezgorszy, dobry lepszy*. Mało mamy podwójnych w stopniu drugim, iakoto:

koto: *lekszy lżejszy, miłszy milejszy, ostrzy ostrzejszy, tłustszy tłusciejszy*.

Daymy tu bacność na zwyczaj narodowy, który też i gdzieindziej obaczymy, zamięnia gloski na gloskę; iakoto:

a,)	na (e,	biały,	bielszy.
ą,	ę,	mądry,	mędrszy.
ch,	ź,	suchy,	suźszy.
ł,	l,	trwały,	trwalszy.
o,	e,	uczony,	uczeńszy.
r,	rz,	przykry,	przykrzejszy.
s,	ś,	sprośny,	sprośniejszy.
ś,	ź,	wysoki,	wyźszy.
t,	c,	krótko,	króćcy i t. d.

Ponieważ tak w przyrodzonych rzeczach, iako i w myśli naszey, więcey nad trzy wyliczone, jest stopniów: przeto wiedzieć nam trzeba, że język nasz wydawać ie zwykł, albo przez drugi iaki przymiotnik, albo przez dodanie Przyimka lub Przysłowka iakięgo, albo przez zdrobniałość przymiotnika. I tak:

1. Dobry *stopniuie się tak*: niezły, niezgorszy, nienaygorszy, bardzo dobry, arcydobry, daleko lepszy, nie może byđ lepszy, nie lepszego i t. d.

2. Mały *stopniuie się tak*: nie wielki, nie naywiększy, przymały, przymnięszy, bardzo mały, daleko mniejszy, maluchny, maluczki, malęnki, malusiećki i t. d.

3. Cny stopniuje się: zący, przezący i t. d.

§. II. Zwyczaj łaciński stopniowania przymiotników.

Przymiotniki łacińskie albo są forémné, albo nieforémné.

I. Przymiotniki forémné kończą się na r, s, x.

Reguły stopniowania forémného.

1. Stopień wyższy kończy się zawsze w rodzaju męzkim i żeńskim na *ior*, a w niakiem na *ius*, np. *pulcher, pulchra, pulchrior, pulchrum, pulchrius, prudens, prudentior, prudentius, audax, audacior, audacius*.

2. Stopień najwyższy kończy się ogólnie na *issimus*, np. *audacissimus*: szczególnie zaś przymiotniki na *is*, mają na *errimus*: przymiotniki na *is*, mają na *illimus*, np. *pulcher, pulcherrimus: facilis, facillimus*: w rodzaju żeńskim kończą się na *a*, w niakiem zaś na *um*, np. *pulcherrima, pulcherimum, facillima, facillimum, audacissima, audacissimum*.

II. Nieforémność przymiotników jest ozworaka.

1. Niektórych stopień najwyższy, kończy się na *emus*, lub *imus*, np. *extremus, infimus*,

2. Niektóre mało co, a niektóre wcale nie, w drugim i trzecim stopniu nie są podobno do pierwszego, np.

bonus;	mellor,	optimus,
malus,	pejor,	pessimus,
magnus,	major,	maximus,
parvus,	minor,	minimus.

3. Niektórym braknie stopnia, albo pierwszego, np. *interior intimus, ocior ocissimus*: albo drugiego, np. *bellus bellissimus, consultus consultissimus*: albo trzeciego np. *adolescens adolescentior, senex senior*: albo drugiego i trzeciego razem, a takie zamiast stopniów, przybierają Przysłówki *magis, maxime*, np. *arduus, magis arduus, maxime arduus*: albo nie mają stopnia pierwszego i trzeciego, np. *anterior, licentior*.

4. Niektóre mają dwojako stopień najwyższy, np. *supremus, summus, facillimus, facillissimus*.

Wdawszy się w czytanie książek łacińskich postrzeżemy:

1. Jako nakształt polszczyzny, Łacinnicy prócz trzech znaczniejszych stopniów, wydają i inne w myśli zamykające się, a to przez inny iski przymiotnik, np. *bonus, non malus, non pessimus*: albo przez dodanie Przyimka lub Przysłówka, np. *clarus, praeclarus, multo clarior, elegans, perelegans*.

2. Że dla pełności mowy, używają stopnia najwyższego, już samego, już z przydatkiem iakowym, np. *optimus, peroptimus, optimorum optimus, multo optimus etc.*

§. III. O postaciach grammatycznych.

Ponieważ już nam się trafiły, i dalej jeszcze trafiać będą niektóre osobliwości w mowie polskiej i łacińskiej, zbierzmy tu sobie o nich naukę.

Wszelką osobliwość zowie się połączenie *Figura*, popolsku postać. Wszelka osobliwość, albo jest w jednym słowie, albo w kilku słowach czyli w mowie: postaci więc albo figury iedne są słowne, drugie mowne. Postaci tak słowne iak mowne są cztery przedniéjsze: pierwsza *Wyrzutnia*, druga *Dodatnia*, trzecia *Zamiennia*, czwarta *Cudzoziemczyzna*.

Wyrzutnia, jest wyrzucenie głoski z jakiego wyrazu, albo wyrzucenie wyrazu iakiego z mowy. *Wyrzutnią mowną* widzieliśmy w rodzajowaniach polskich i łacińskich, np. wierny sługa; wyrzucone jest *mąż*: *bona civis*, wyrzucone jest *femina*. *Wyrzutnią słowną* widzieliśmy w stopniowaniu, np. miłszy, zamiast miłszy: *imbecillimus* zamiast *imbecilissimus*.

Dodatnia, jest dodanie głoski do iakiego wyrazu, albo wyrazu iakiego do mowy. Do-

datnią mówną i słowną widzieliśmy w stopniowaniach, np. arcy uczony, przeznaczony, dodane jest arcy, prze; *praclarus, multo jucundissimus*, dodane są *prae, multo*.

Zamiennia, jest zamienienie głoski na głoskę w jednym wyrazie, albo zamienienie w mowie wyrazu iednego na drugi. *Zamiennią słowną i mowną* widzieliśmy w stopniowaniu, np. biały bielszy, *magnus major*: zamienione są głoski *á* na *e*, *gn* na *j*. Dobry *bonus*, zamienia się na inne wyrazy w stopniu wyższym, np. lepszy *melior*.

Cudzoziemczyzna, jest zwyczaj cudzoziemski, w jednym lub kilku wyrazach, zwyczajowi narodowemu przeciwny. Widzieliśmy cudzoziemczyznę w nauce o rodzajach, gdzie kometa, planeta, podług polskiego i łacińskiego zwyczajowi, przeto że są imiona nieżywotne kończące się na *a*, byłyby rodzaju żeńskiego; atoli przez cudzoziemczyznę, to jest przez zwyczaj grecki, są rodzaju męskiego.

Pamiętajmy krótką tę naukę o postaciach czyli figurach: przydą się nam wiele do dalszych rzeczy.

R O Z D Z I A Ł IV.

O Przypadkowaniu Polskiem.

Przypadkowanie Polskie, dzieli się na foremne i nieforemne. Przypadkowanie foremne

dzieli się na sześć form czyli wzorów; trzy formy są na imiona rzeczowne, a trzy na przymiotne, podług trzech rodzajów męskiego, żeńskiego, i niakięgo. Imiona nieforémné według różności swoiéy, różné mają przypadkowanie. Dla gruntowniejszego i jasniejszego poznania form polskich; idźmy ich porządkiem, w każdej formie porządkiem liczb i przypadków.

f. I. Uwagi nad formą I.

Do téy formy należą same rzeczowniki rodzaju męskiego, tak żywotné iak nieżywotné.

w Liczbie pojedynczý.

Drugi przypadek kończy się na *a* lub *u*. Na *a*, kończą się wszystkie Imiona żywotné np. Boga, człowieka, zająca, prócz wołu, bawołu. Imiona nieżywotné, iedne się kończą na *a* np. chleba, palca, korda i t. d. drugié na *u*, np. sposobu, placu, głodu; trzecie na *a*, lub *u*, np. ogroda lub ogrodu, dwora lub dworu i t. d.

W tym przypadku trafiają się postaci: Wyrzutniá, Dodatniá, i Zamienniá.

Wyrzuca się *e* otwarté prawie zawsze, np. wróbel wróbla, kanarek kanarka, dzwonek dzwonka, snopek snopka, i t. d. chyba że bez niego ciężkieby było wymówiené, np. Lech, Czech, Lecha, Czecha. Jeżeli przed *e* jest *i*,

wyrzuca się także, np. kozieł, kozła. Z imion zakończonych na dzień, wyrzucają się głoski *zie*, np. dzień, zbrodzień, dnia, zbrodnia.

Dodaje się *i* przed *a* lub *u* w rzeczownikach zakończonych na spółgłoskę miękką *b*, *é*, *ń*, *ś*, *p*, *w*, *ź*, np. gołąb, kość, więzien, karp, Jaś, paw, książ: gołębia, gościa, więźnia, karpia, Jasia, pawia, kniazia.

Zamienia się *a* na *ę*, np. dąb, gołąb, dębu, gołębia: zamienia się *c* na *t*, *y* na *i*, *i* na *y*, np. kociel ketta, kiy kiiia, Dunaiec Dunayca.

Trzeci przypadek kończy się powszechnie na *owi*, zamieniając z drugiego przypadku *a* lub *u* na *owi*, np. Jasia, konia, śmiechu, Jasiowi, koniowi, śmiechowi: częŝto iednak *owi* skracamy *u*, np. panu, bratu, zamiast panownowi, bratowi.

Czwarty przypadek w imionach żywotnych taki jest iak drugi, np. Jasia, konia, kozła: w Imionach nieżywotnych, taki jest iak pierwszy, np. ogród, kwiat, cukier.

Piąty przypadek kończy się na *e* lub *u*: na *e* w Imionach, które w pierwszym przypadku kończyły się na *b*, *ð*, *f*, *t*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *w*, *x*, np. Jakób, ogród, graf, wół, dom, dzwon, chłop, wór, głos, brat, Mieczysław, Felix: Jakóbia, ogrodzie, Grafie, wole, domie, dzwonie, (oprócz synu), chłopie, worze, głosie, bracie, Mieczysławie, Felixie: Xiądz, Bóg, mają xiążę, Boże. Kończy się zaś na *u* w Imionach, które w pierwszym przy-

padku kończyły się na *b, c, h, k, l, n, p, ś, w, y, ź, ż*, np. drób, gość, śmiech, słowik, Król, koń, dróp, Staś, paw, stryy, niedźwiedz, stróż: drobiu gościu, śmiechu, słowiku, Krolu, koniu, dropiu, Stasiu, pawiu, stryiu, niedźwiedziu, stróżu: niektóre mają podwójnie np. Woyciechu lub Woyciesze, człeku lub człecze.

Formuje się ten przypadek piąty od drugiego, zachowując to wszystko, cokolwiek tam albo się wyrzuciło, albo dodało, albo zamieniło, np. dzień dnia dniu, paw pawia pawiu, mąż męza mężu: nadto w tym przypadku te się trafiają postaci.

Dodatnia: dodaje się *i* przed *e*, gdy w drugim przypadku przed *a* lub *u* była głoska *b, f, m, n, p, s, t, w, x, z*; np. sposobu, Grafa, suma, młyna, popa, czasu, bratu, stawu, Felixa, mrozu: sposobie, Grafie, sumie, młynie, popie, czasie, bracie, stawie, Felixie, mrozie: jeżeli było *z*, dodaje się *zi*, np. ogrodu ogrodzie: jeżeli było *r*, dodaje się *z*, np. dworu dworze: jeżeli było *c*, w Imionach ludzkich dodaje się *z*, np. oycy oycze.

Zamiennia: zamienia się *a, o*, na *e, i* na *i, t* na *c*, np. sąsiada, Piotra, wołu, brata, sąsiedzie, Piotrze, wole, bracie.

Wyrzutnia: w Imionach osobowych użyć możemy pierwszego przypadku za piąty, np. Staś, zamiast Stasiu.

Szósty przypadek kończy się powszechnie na *em*, przerabiając *a* lub *u* drugiego przypadku na *ém*, np. konia koniem: po *g, k*,

tylko, dodaje się *i*, np. Boga, człeka, Bogiem, człekiem.

Siódmy przypadek taki jest pospolicie, iak piąty, np. bracie: prócz kilku, iako to panu, Bogu, człeku, xiędzu, i t. d.

w Liczbie mnogiej.

Pierwszy przypadek w samych Imionach ludzkich, kończy się na *owie*, np. panowie, królowie, Bogowie: a często *owie* skracają na *e, i, y*, np. króle, Bogi, pany. Imiona zwierzęce rzadko się kończą na *owie*, np. ptaszko-
wie, ale pospolicie na *e, i, y*, tak iak i Imiona nieżywotne, np. zające, wilki lub wilcy, psi lub psy, woły, palce, brogi, snopy, i t. d. Niektóre imiona z przymiotnikiem *dwa* kończą się na *a*, np. dwa grosza, dwa tysiąca: także wiele cudzoziemskich up. akt, monument, grunt i t. d. akta, monumenta, grunta i t. d. a to przez naśladowanie łaciny: Dawni Polacy kończyli ie na *y*, np. akty, grunty.

Drugi przypadek kończy się pospolicie na *ów*, up. panów, ptaszków, domów: czasem przez Wyrzutnią skraca się, np. koni, żołnierzy, ziemian, Woiewód, zamiast koniów, żołnierzów, ziemianów, woiewodów.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *om* np. panom i t. d. Według przestarzałego zwyczaju kończył się *ám* np. panám.

Czwarty przypadek w Imionach rodzaju żeńskiego, jest taki jak pierwszy, np. króle, wilki, przyjaciół; w Imionach rodzaju męskiego, jest taki jak przypadek drugi, królów, ptaszków, przyjaciół.

Piąty przypadek zawsze jest taki, jak pierwszy, np. królowie lub króle.

Szósty przypadek kończy się pospolicie na *ami*, np. panami i t. d. przez wyrzutnię, albo gubi *a* przed *mi*, np. wołmi, końmi, albo czasem taki jest jak pierwszy w rodzaju żeńskim, np. pany, syny, zamiast panami, synami.

Siodmy przypadek, kończy się zawsze na *ach*, np. panach; według przestarzałego zwyczajowi kończył się na *ech*, np. paniech.

§ II Uwagi nad formą II.

Do téj formy należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, tudzież rodzaju męskiego zakończone na *a*, ale tylko w liczbie pojedynczej, np. dozorca.

w Liczbie pojedynczej:

Pierwszy przypadek kończy się albo na samogłoskę *a*, *á*, *i*, *y*, albo na spółgłoskę, a tę już twardą *c*, *z*, *ż*, już miękką *b*, *ć*, *l*, *m*, *ń*, *p*, *w*, *ź*, np. matka, rola, Monarcha, pani, koléy, noc, mysz, fraż, ziób, miłość, sól, karm, dłoń, człáp, ós, konew, gałąź.

Drugi przypadek, kończy się na *i*, *y*, lub po staropolsku na *e*. Zakończone w pier-

wszym przypadku na *ga*, *ia*, *ka*, *ła*, *ya*, *i*, *l*, *ay*, *ey*, także na wszelką miękką spółgłoskę, np. droga, wiśnia, szyia, sroka, kula koronacya, pani, myśl, kuczбай, keléy, zób, chęc, karm, dłoń, człáp, ós, konew, gałąź, maia na *i*, np. drogi, wiśni, szyi, sroki, kuli, koronacyi, pani, myśli, kuczбай, kolei, zóbi, chęci, karmi, dłoni, człapi, osi, konwi, gałęzi: Inaczej zakończone maia na *y*, np. baby, pracy, noc, i t. d. Wiele z nich po staropolsku kończy się mogą na *e*, np. prace, szyie, władze i t. d. Postaci w tym przypadku trafiają się te:

Wyrznea się pospolicie *e* otwarte, np. wieś, konew, i t. d. wsi, konwi, i t. d.

Zamienia się *ę* na *ę*, np. gałąź, żołędź, gałęzi, żołędzi.

Trzeci przypadek kończy się na *e*, *i*, *y*, np. Monarsze, osobie, zgodzie i t. d. pani, zóbi, konwi i t. d. pracy, obręczy, straży i t. d. Postaci w tym przypadku są te, któreśmy widzieli w przypadku siódmym liczby pojedynczej, formy pierwszój, np. osoba, osobie, szafa, szafie, tama, tamie i t. d. pucha pysze, noga nodze, córka córce, szkoła szkole i t. d.

Czwarty przypadek idzie według następujących regul: gdy pierwszy przypadek kończy się na spółgłoskę iaką, albo na samogłoskę *y*, np. noc, karm, koley i t. d. na ten czas przypadek czwarty jest taki jak pierwszy; np. noc, karm, koley. Imiona w pierwszym przypadku zakończone na *á* ściśnione, np. woła, rólá, i t. d. w czwartym przypadku zamienia-

ią *á* na *q* np. wola, rola, i t. d. które zaś także miały *a* otwarte, odmieniają *a* na *ę*, np. matka, córka, szabla i t. d. matkę, córkę, szablę i t. d.

Piąty przypadek jest na *i* w tych imionach, co w pierwszym przypadku kończyły się na *i* lub *y*, np. pani, koley: pani, kolei: jest na *o* w imionach zakończonych w pierwszym przypadku na *a*, np. maska, masko: zdrobniałe iednak żywotne, mają na *u*, np. Kasia, Kasiu. Zakończone w pierwszym przypadku na spółgłoskę, np. żob, mysz i t. d. mają ten przypadek iak drugi, np. żobi, myszy i t. d. W imionach żywotnych osobowych, bywa czasem ten przypadek iak pierwszy, np. Marya i t. d.

Szósty przypadek kończy się powszechnie na *q*, np. matką, żobią i t. d.

Siódmy przypadek taki jest, iak trzeci, np. matce i t. d.

w Liczbie mnogiéy.

Pierwszy przypadek kończy się na *e*, *i*, *y*, według różności pierwszego i drugiego przypadku liczby przedynczey, np. roże, nogi, głowy.

Drugi przypadek robi się pospolicie z pierwszego przez wyrzucenie ostatniéy samogłoski, np. baby, bab, szkoły szkół, nogi nóg. Trafia się często w tym przypadku Dodatnią i Zamiennią, np. groble grobel, panny panien,

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *om*, np. matkom: według przestarzałego zwyczaju kończył się na *ám*, np. matkám.

Czwarty i piąty przypadek taki jest zawsze, iak pierwszy, np. matki, panny, groble.

Szósty przypadek kończy się pospolicie na *ami*, np. różami.

Siódmy przypadek kończy się na *ach*, po staropolsku na *ech*, np. różach, Węgrzech, Niemozech.

§ III. Uwagi nad formą III.

Do téy formy należą samé rzeczowniki rodzaju nijakiego, żywotné na *ę*, *o*, nieżywotné na *é*, *o*, zakończone, np. panię, paniątko, kurczę, kurczątko, słońce, oko.

Drugi przypadek kończy się na *a*, np. słońca, oka, paniątka, kurczęcia, imienia.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *u*, np. słońcu, panięciu.

Czwarty i piąty przypadek, taki jest zawsze iak pierwszy, up. słońce, panię, kurczątko.

Szósty przypadek kończy się zawsze na *em*, np. panięciem, kurczęciem, słońcem, imieniem, okiem i t. d.

Siódmy przypadek taki jest ogólnie, iak trzeci, np. słońcu, xiężęciu, imieniu, oku i t. d. wiele ich iednak kończy się na *e*, z Dodatnią i Zamiennią, np. niebie, mydle, stadzie, mieście i t. d.

w Liczbie Mnogiéy.

Pierwszy, czwarty i piąty przypadek; kończą się zawsze na *a*, np. pola, ziółka, chłopięta, imiona. Nieforemne jest dzieci, także oczy, uszy, kiedy się biorą za części ciała.

Drugi przypadek robi się ogólnie z pierwszego przez wyrzucenie ostatniéy samogłoski, np. pola pól, niebiosa niebios: czę-to iednak robi się w inny sposób z Dodatnią i Zamiennią, np. okna okien, płótna płócień, chłopięta, chłopiąt i t. d.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *om*, np. ptaszętom.

Szósty i siódmy przypadek taki jest zawsze, iaki we dwóch pierwszych formach, np. latami lub laty, latach lub leciech.

§ IV. Uwagi nad formą IV.

Do téy formy należą naprzód przymiotniki wszelkie rodzaju męzkiego, np. ten, mój, wysoki, piękny i t. d. Powtóre: Imiona osobowe, rodowe, urzędowe zakończone na *ia*, *i*, *y*, np. Sędzia, Sobieski, Kracyzy, Antoni, Ambroży. Wszystkie w liczbie pojedynczey przypadają się foremnie: czwarty tylko przypadek mają na *go*, gdy się kładą z rzeczownikami żywotnemi, np. dobrého syna, z nieżywotnemi zaś mają tak iak pierwszy, np. twar- dy kamień. W liczbie mnogiéy forma ta słu-

ty samym przymiotnikom z rzeczownikami ludzkiemi, rzadko zaś ze zwierzęcemi, położonym w rodzaju męzkim, np. nasi przyjaciele, leśni ptaszekowie. W téy liczbie częsta jest Zamiennia. *y* na *i*, *dy* na *dzi*, *gi* na *dzy*, *chy* na *si*, *ki* na *cy*, *ty* na *ci*, *ony* na *eni*, np. słaby słabi, chudy chudzi, ubogi ubodzy, płochy płochsi, wysoki wysocy, bogaty bogaci, uczony uczeni. Imiona niektóre osobowe i urzędowe w pierwszym i piątym przypadku kończyć się mogą na *owie*, np. Sędziowie, Burgrabiowie, Ambrożowie i t. d.

§ V. Uwagi nad formą V.

Do téy formy należą same przymiotniki rodzaju żeńskiego, między którymi liczby potrzeba Imiona rodowe i urzędowe po mężach żonom dawane, np. ta, wielką, xiężną, Sobieską, Stanisławową, Podstolina i t. d. Wszystkie te Imiona przypadają się foremnie: czwarty tylko przypadek, liczby pojedynczey. Iedne mają na *e*, drugie na *ę*. Mają na *e*, te co w pierwszym przypadku kończyły się na *a* otwarte, iakie są czyja, iedna, moja, nasza, ona, owa, sama, swoja, ta, twoja, wszystka, wasza, oboja: czyię, moię, i t. d. Mają zaś na *ę*, które w pierwszym przypadku kończyły się na *á* ściśnione, np. má, twá, swá, dobrá, Podstoliná, i wszystkie prócz wyżey dopiero wyliczonych, np. mą, twą, swą, Podstoliną i t. d.

§ VI. Uwagi nad formą VI.

Do téj formy należą przymiotniki rodzaju niakięgo zakończone na *e* lub *o*. Kończą się na *o* te tylko: iedno, ono, owo, samo, to, warto, wszystko: insze wszystkie kończą się na *e*, i iednostaynie się przypadkują według formy swojej.

§ VII. O Imionach nieforémnych i ułomnych.

Znamy już przypadki Zaimków nieforémnych *ia*, *ty*, *siebie*: obaczmy przypadki Zaimków rzeczownych osobistych *on*, *ona*, *ono*, które, według różnego używania, mają różnie iedenże przypadek.

Liczba pojedynczą.

{Przyp:

1. On.	Ona.	Ono.
2. Jego, niego, go.	Jéy, niéy.	Jego, niego gó.
3. Jemu, niemu, mu.	Jéy, niéy.	Jemu, niemu, mu.
4. Jego, niego, go.	Ją, nią.	Je, nie.
6. Nim.	Nią.	Niémi.
7. Nim.	Niéy.	Niémi

Liczba mnogą.

1. Oni.	One.	One.
2. Ich, nich.	Jch, nich.	Jch, nich.
2. Im, nim.	Im, nim.	Im, nim.

5. Ich, nich.	Je, nie,	Je, nie.
6. Imi, nimi,	Jémi, niémi,	Jémi, niémi.
7. Nich.	Nich.	Nich.

Z pomiędzy imion nieforémnych, obaczmy niektóre:

Xiądz, brat, ślącic, w liczbie mnogiéy stają się zbiorowémi, xięża, bracią, ślącą, i przypadkują się według drugiéj formy, xięży, braci, ślącą. W niektórych przypadkach mówi się dwoisto, np. xiężą lub xiężmi i t. d.

Ułomnych imion nie wiele mamy: z pomiędzy których iednym braknie przypadków, drugim liczby. Nie mają tylko przypadek pierwszy, rád, wárt, radzi, wárci, kroć i t. d.

Nie mają tylko liczbę pojedynczą wszystkie imiona szczególne, to iest iedyną tylko rzecz znaczące, iakie są imiona Bogów, Aniołów, ludzi, zwierząt, nauk, cnót, występków, chorób, lekarstw i t. d.

Nie mają tylko liczbę mnogą te imiona: Czechy, Węgry, Inflanty, imieniny, narodziny, zaręczyny i t. d.

Imiona liczbowe są niektóre i ułomne i nieforémne, np. dwa, trzy, cztery i t. d. dwa lub dwoch, trzech, czterech, dwu lub dwom, trzém, oztérem i t. d. Niektóre iednak są forémne iakoto: ieden, iedna, iedno, tysiąc.

W przebieganiu przypadkowania, iako i niżej trochę, czasowania, dajmy osobliwą baczość na pisownią czyli Ortografią polską i łacińską.

ROZDZIAŁ V.

O Przypadkowaniu łacińskiem.

Przypadkowanie łacińskie mało co od rodzajów, a naywięcéy od zakończenia zawisło. Postaci w nim te się nayczęściéy trafiają: Wyrzutnia, Zamiennia i Cudzoziemczyzna, toieft Greczyzna.

§. I. Uwagi nad formą I.

Imiona do téy formy należące, są tylko męskiego lub żeńskiego rodzaju, kończące się połączenie na *a*, np. *scriba*, *terra fecunda*: po grecku zaś na *as*, *es*, *e*, np. *Aeneas*, *Anchises*, *Grammaticae*.

W liczbie pojedynczém, drugi przypadek na *as*, *ai*, *es*, iest grecki, np. *familias*, *aulai*; *Grammatices*; zamiast *familiae*, *aulae*, *Grammaticae*.

W liczbie mnogim, w przypadku drugim bywa wyrzutnia, np. *calicolum*, zamiast *calicolarum*.

Przypadek trzeci i szósty, kończy się czasem na *abus*, np. *Deabus*, *filiabus*, *ambabus*, *duabus*.

§. II. Uwagi nad formą II.

Do téy formy należą imiona wszystkich trzech rodzajów. Imiona rodzaju męskiego, na kształt polskich, tak w téy, iak i we wszyst-

kich formach, mają iednakie trzy przypadki: piérwszy, czwarty i piąty, np. *templum*, *templa*.

W liczbie pojedynczém przypadek drugi czasem bywa skrócony, np. *imperi* zamiast *imperii*: zakończony na *o*, iest grecki, np. *Androgeo* zamiast *Androgei*. Przypadek czwarty zakończony na *a*, iest grecki, np. *Androgea*, zamiast *Androgeum*. Przypadek piąty, taki iest pospolicie iak piérwszy, np. *puer*, *vir*, *satur*. Imiona tylko zakończone na *us*, mają na *e*, np. *docte*: niektóre na *i*, np. *Antoni*, *fili*: niektóre z grecka na *u*, np. *Panthu*.

W liczbie mnogim trafia się wyrzutnia, np. *Di*, *Deum*, zamiast *Dii*, *Deorum*. *Duo*, *ambo*, mają trzeci i szósty przypadek na *obus*, *duobus*, *ambobus*.

§. III. Uwagi nad formą III.

Do téy formy należą imiona wszelkiego rodzaju i zakończenia, a przypadkną się iuż pospolicie według zwyczajnéy formy, iuż według greczyzny.

W liczbie pojedynczém przypadek drugi na *ei*, *i*, *os*, *us*, iest grecki, np. *Achilles*, *Achilli*, *Pallados*, *Didus*. Czwarty przypadek na *im*, *in*, *a*, iest grecki, np. *Parim*, *Parin*, *Parida*. Piąty przypadek pospolicie iest taki iak piérwszy, np. *sermo*, *Pallas*, *Alexis*: z grecka kończy się na *a* lub *i*, np. *Palla*,

Alexi. Szósty przypadek pospolicie kończy się na *e*, a czasem na *i*, np. *Carthagine* lub *Carthagini*.

W liczbie mnogiej zamiast na *es*, bywa zakończeni greckie na *as*, *eis*, *is*, np. *heroas*, zamiast *heroes*, *omneis*, *urbeis*, lub *omnis*, *urbis*, zamiast *omnes*, *urbes*. Drugi przypadek na *on*, np. *lampadon* zamiast *lampadum*. Trzeci i szósty przypadek kończony pospolicie na *ibus*, z grecka kończy się na *is*, np. *stematicis*, zamiast *stematicibus*.

§. IV. Uwagi nad formą IV.

Do téj formy należą same rzeczowniki męskiego i żeńskiego rodzaju, zakończone na *us*, np. *sensus*, *manus*, i niższego na *u*, np. *cornu*.

W liczbie pojedynczej u starych Łacinników znajduje się drugi przypadek na *uis*, lub *i*: trzeci zaś na *u*, np. *anuis*, *fructi*, *metu*, zamiast *anus*, *fructus*, *metui*.

W liczbie mnogiej, w drugim przypadku bywa wyrzutnia, np. *currum*, zamiast *currum*. Trzeci i szósty przypadek, kończy się często na *ubus*, np. *artubus*, *verubus*, *portubus*.

§. V. Uwagi nad formą V.

Do téj formy należą same rzeczowniki na *es*, idą jednostajnie według swojej formy:

w dawnych jednak poetów drugi i trzeci przypadek liczby pojedynczej, przez wyrzutnię bywał kończony na *e*, np. *fide*, *die*, zamiast *fidei*, *diei*.

§. VI. O Imionach niesforémnych i ułomnych.

Z imion niesforémnych, iedné są, co w jednéj liczbie przypadają się według dwoitój formy, np. *domus*, *domi*, lub *domus*, *avaritia*, *avaritiae* lub *avarities*, *avaritiei* i t. d. drugie, co w liczbie pojedynczej należą do iednej, w liczbie zaś mnogiej należą do innej formy, np. *vas vasis vasi*, *vasa vasorum vasis* i t. d. trzecie, które wcale osobną mają formę, iakie są Zaimki *ego*, *tu*, *sui*, i t. d. tudzież *is*, *iste*, *ille*, *alter*, *uter* i t. d. Które we wszystkich rodzajach mają drugi przypadek na *us*, trzeci na *i*, np. *ejus*, *illius*, *ei*, *illi*.

Z imion ułomnych, iednym brakuie przypadku, drugim liczby, trzecie się wcale nie przypadają. I tak:

Jupiter, ma tylko piérwszy i piąty przypadek, a na to miejsce inne w innych przypadkach przybiera się imię: *Jovis*, *Jovi*, *Jovem*, *Jove*.

Nie mają tylko pojedynczą liczbę, wszystkie imiona szczególné, tak iako i w polszczyźnie, np. *Romulus*, *Roma*, *Italia*, *Tiberis* i t. d. tudzież wiele innych, np. *stellus*, *humus*, *pelagus*, *vulgus* i t. d.

Nie mają tylko liczbę mnogą, *liberi, Pu-
teoli, excubiae, diuitiae, arma, bellaria* i t. d.

Nie, przypadkują się wcale *gumi, sina-
pi, pondus, nequam, sex, septem, octo* i t. d.
aż do *centum*: także *tot, quot*, i t. d. *Mille*
nie przypadkują się w liczbie pojedynczej; w
liczbie zaś mnogiej, przypadkują się na for-
mę *fortia*.

R O Z D Z I A Ł VI.

O Czasowaniu Polskiem.

Mając odrysowane w pamięci wszystkie
cztery formy polskiego czasowania czyli Kon-
jugacyi; zastanówmy się rozumem nad temiż
formami, już wszystkiemi razem, już nad ka-
żdą w szczególności.

§. I. Uwagi nad formami w pa- wszechności.

Każda forma zamyka w sobie porządną
zbiór wszystkich odmian słownych. Porządek
ten wyda się na oko, gdyż te odmiany po-
dzielone są na znane nam szeregi, to jest na
tryby, tryby na czasy, czasy na liczby, liczb-
y na osoby, osoby na rodzaje: do czego
nakoniec przydane są Imiesłowy. Jasny to jest
porządek: ale na cóż tyle odmian w jednym
słowie! na to żeby przez te różne odmiany,
wydać różne okoliczności sądu, który, iako

jest wiadomo, wyrażamy przez część mowy
nazwaną Słowo. Chcąc wydać sąd bezokoli-
czny; mamy na to tryb bezokoliczny, np. ko-
chać, dawać; czynić, słyszeć. Chcąc wyra-
zić sąd z tą okolicznością, że co oznaymuje-
my, albo rozkazujemy, albo życzymy; mamy
na to tryby, oznaymujące, rozkazujące, ży-
czące, np. kocham, kochaj, obyś kochał.
Chcąc wyrazić w trybie jakim okoliczność cza-
su teraźniejszego, przeszłego, przyszłego;
mamy na te czasy osobne odmiany, np. ko-
cham, kochałem, kochać będę, ukochałem, u-
kocham. Chcąc wyrazić w jakim czasie okoli-
czność liczby, osoby i rodzaju; mamy na to
wszystko osobne zakończenie, np. kochał, ko-
chali, kochałem, kochałeś, kochał, kochała,
kochała, kochali, kochały. Gdzie nam już
osobnych braknie odmian; tam innych wyra-
zów na pomoc używamy, np. niech kocha, ko-
chałby był, jestem kochany, kochano mnie i t. d.

Przez wzgląd na czasowanie łacińskie, dwa
słowa włożyliśmy w jedną formę polską np.
kochać, ukochać, dawać, dać i t. d. w rzeczy
żas samy każde słowo osobno się u nas czasu-
ie, podług swojej cechowey samogłoski, np.
daię, daiesz i t. d. dam, dasz i t. d.

Cechowych samogłosek mamy cztery, we-
dług czterech form *A, E, I, Y*. Cechą pier-
wszoy formy jest *A*, drugiey *E*, trzeciey *I*,
czwartey *Y*. Cechy te zachowują się state-
cznie w drugiey i trzeciey osobie, liczby po-

iedynczëy, tudzież w piérwszëy i drugiéy osobie liczby mnogiey: wydaia się zaś w czasie terażnieyszym, jeżeli słowo iest niedokonane, np. kochA'sz, kochA', kochA'my, kochA'cie: w czasie zaś przyszłym, jeżeli słowo iest dokonane, np. ukochA'sz, ukochA', ukochA'my, ukochA'cie. Wë wszystkich ieszcze czterech formach, cechą pospolitą czasu przeszëgo, iest ł, lub l, np. kochał, kochała, kochali, kochali.

Słowa niedokonané mają tylko czas terażniejszy i przeszły, tudzież przyszły, ale z posilkowém słowém, np. dawać, daię, dajesz i td. dawałem, dawałeś, i td. dawać będę, lub będę dawał i td.

Słowa dokonané mają tylko czas przeszły, tudzież przyszły, ale bez posilkowego słowa, np. dać, dałem, dałeś i td. dać, dasz, dać, dacie, dadzą.

Słowa dokonané i niedokonané, mają czas zaprzeszły z posilkowém słowem, np. dawałem był i td. dałem był i td.

To osobliwa w naszym ięzyku, że słowné zakończenié oderwać się może od słowa, a przyłączyć do inney części mowy, np.

mówimy:

godzieném iest,
godzieneś iest,
godniśmy są,
godniście są,
gdym był,

zamiast:

iestem godzien;
iesteś godzien,
iesteśmy godni,
iesteście godni,
gdym byłem,

gdys był,
gdysmy byli,
gdyscie byli,

gdys byłeś,
gdys byliśmy,
gdys byliście i td.

Jestto piątá w języku naszym postać czyli figura Przekładnią nazwana, którato postać, tak iako inne we wszystkich czterech formach naszych częste się trafia, iako w tylu przykładach obaczymy.

§. II. Uwagi nad formą I.

Wszystkie słowa do téy formy należące, iednostaynie się czasują: niedokonané, iak kochać, dokonané iak ukochać. Co większa, we wszystkich trybach, czasach, liczbach, osobach, rodzajach, zachowują głoskę A, iako cechę swoiey formy, np. kochać, ukochać, kocham, kochałem, ukocham, ukochałem, kochay, ukochay i td. Jedno tylko słowo mieć, iako w trybie bezokolicznym kończy się na ieć, tak zachowuje gdzieniegdzie samogłoskę i, np. miał, gdzieniegdzie zamienia a na e, np. miał mieli, miey.

§. III. Uwagi nad formą II.

Naywięcéy mamy słów należących do drugiey formy, naywięcéy też w nich trafia się postaci: pręto ta forma iest nieco trudnieysza.

Tryb bezokoliczny tych Słów kończy się na ec, uc, ac, ac, ec, ic, oc, uc, yc, aic, aic,

eść, ość, eźć, yźć, ądz, ódz, ydz, aśdz, ąśdz, eśdz, iśdz, ośdz, ysdz, ydz, np. rzecz, wyrzec, tłuc, utłuc, stawać, wezwać, ginać, zginać, chcieć, zechcieć, wić, uwić, kłóć, zakłóć, pluć, wypluć, nżyć, paść wypaść, trząść wytrząść, nieść zanieść, rość urość, wieźć dowieźć, (skąd pochodzi wiozę), gryźć zagryźć, zaprządz, strzedz ustrzedz, módz, strzydz wystrzydz, kładź, prządz, ieśdz, wieśdz, iśdz, bóśdz, praysźdz, bydz, dobydz.

W trybie oznajmującym w czasie teraźniejszym, jeżeli są niedokonane: albo w czasie przeszłym, jeżeli są dokonane; zachowują wszystkie cechową głoskę *E*, tndzieź, co do ostatniéj zgłoski, czasują się wszystkie na formę daię, daiesz i t. d. to jest kończą się na *ę*, (czasem na *em*), *asz, e, émy, ecie, ą*, ale przed temi ostatniemi zgłoskami, różne podług różności trybu bezokolicznego, mają głoski. Zawsze jednak głoski w pierwszój i ostatniój osobie, są iednacie, np. módz, mogę, mogą: głoski drugiój osoby zostają w innych wszystkich osobach, np. możesz, może, możemy, możecie. Co się już za odmiana czyni w przedostatniój zgłosce, z przyczyny różnego trybu bezokolicznego; obaczmy na to przykłady z pierwszą i drugą osobą.

Tryb bezokol: Osoba I.

rzec, rzekę,
włéc, włokę,
tłuc, tłukę,

Osoba II.

rzeczysz,
włeczysz,
tłuczysz,

akrobać,	skrobię,	skobiesz,
ieohać,	iadę,	iedziesz,
akakać,	skaczę,	skaczesz,
ślac,	ściełę,	ścielesz,
złamać,	złamię,	złamiesz,
kopać,	kopię,	kopiesz,
orać,	orzę,	orzysz,
brać,	biore,	bierzesz,
ssać,	ssę,	ssiesz,
kołatać,	kołacę,	kałaczesz,
chłostać,	chłoszczę,	chłoszczysz,
rwać,	rwę,	rwiesz,
mazać,	mażę,	mażysz,
giąć,	gnę,	gniesz,
zgiąć,	zegnę,	zegniesz,
ciąć,	tnę,	tniesz,
dać,	dmę,	dmiesz,
chcieć,	chcę,	chcesz,
wiedzieć,	wiem,	wiesz,
wić,	wię,	wiesz,
klóć,	kolę,	koliesz,
próc,	porę,	porzysz,
czuć,	czuję,	czujesz,
żyć,	żyję,	żyjesz,
paść,	pasę,	pasiesz,
trząść,	trzęsę,	trzęsiesz,
nieść,	niosę,	niesiesz,
pleść,	plotę,	pleciesz,
rość,	rostę,	roćiesz,
wieźć,	wiozę,	wieziesz,
gryźć,	gryzę,	gryziesz,
zaprządz,	zaprągę,	zaprągiesz,

strzedz,	strzegę,	strzeżesz,
wymódz,	wymogę,	wymożesz,
strzedz,	strzygę,	strzyżesz,
kläsdz,	{ kładę,	kładziesz,
	{ kładnę,	kładniesz,
paśdz,	padnę,	padniesz,
ieśdz,	iém,	ieśz, iedzą,
wieśdz,	wiodę;	wiedziesz,
isdz,	idę,	idziesz,
bośdz,	bodę,	bodziesz,
bydz	{ iestem,	iesteś,
	{ będę,	będziesz.

W czasie przeszłym, ostatnie zgłoski, *lém, łam, łom, łeś, łeś, łeś, ł, łe, łe, liśmy, liście, li, łysmy, łyscie, ty, we* wszystkich słowach idą iednostaynie: ale według różności trybu bezokolicznego, tudzież piérwszhey lub trzecihey osoby trybu oznaymującego, różne w poprzedzających zgłoskach zachodzą odniny. Obaczmy na to niektóre przykłady:

rzec,	rzekę,	rzekł,	
włec,	wlokę,	włókl,	wlekła,
skrobać,		skrobał,	
iechadz,		iechał,	
stać,		stał,	
giąć,		giął,	gięła,
ciąć,	tnę,	ciął,	cięła,
ohcieć,		ohciał,	ohcieli,
widzieć,	widzę,	widział,	widzieli,
wić,	wię,	wił,	

klóć.	kolę,	klól,	
czuć,		czuł,	
żyć,		żył,	
paść.	pasę,	paśł,	
trząść,	trzęsę,	trząśł,	trzęsła,
pleść,	plotę,	plóśł,	pletła,
rość,		rośł,	
wieźć,	wiozę,	wioźł,	wieźła,
gryźć,		gryźł,	
zaprządz,	zaprzęzę,	zaprządzł,	zaprzęgła,
strzedz,	strzegę,	strzegł,	
kläsdz,	kładę,	kładł,	
paśdz,	padnę,	padł,	
ieśdz,	iedzą,	iadł,	iedli,
wieśdz,	wiodę,	wiódł,	wiodła,
bośdz,	bodę,	bódl,	
bydz,		był,	

Tryb rozkazujący formuie się pospolicie od trzecihey osoby trybu oznaymującego, czasu terażniejszego lub przyszłego liczby pojedynczhey, a rzadko bardzo mnogiey, sposobem, według następujących przykładów:

kolace,	kolac,
chce,	chciey,
daie,	day,
skrobie,	skrób,
gniecie,	gnieć,
grzeie,	grzeczy,
biie,	biy,
ścieie,	ściel,
łamie,	łam,

dmie,	dmiéy,
stanie,	stań,
rośnie,	rośniéy,
szarpie,	szarp,
orze,	orz,
drze,	drzéy,
niesie,	nieś,
ssie,	ssiéy,
szannie;	szanny,
iedzą,	iedź,
wiedzą,	wiedz;
myje,	myj,
wiezie,	wieź,
naydzie,	naydź, lub naydziéy.

W liczbie mnogiéy tegoż trybu, dodaie się, *my, cię*. np. *chciewmy, chciewcie, stańmy, stancie* i td.

§. IV. Uwagi nad formą III.

Słowa formy trzeciéy kończą się w trybie bezokolicznym, na *ac, ec, ic*, np. *stać, spać, widzieć, mówić*.

W czasie terażniéjszym, lub przyszłym, zachowują cechową formy swojej głoskę *I*, np. *stole, stoisz, stoi, stoimy, stoicie: śpię, śpisz, spi, i td. mówię, mówisz, mówi, mówimy, mówicie*.

W czasie przeszłym, zakończone na *ac, ic*, zachowują *a, i*, przed *ł, l*, np. *spał, spali, mówił, mówili: zakończone na ec, mają a*

przed *ł, é* przed *l*, np. *widział, widziała, widziało, widziały, widzieli*.

Tryb rozkazujący robi się podobnie, iak w formie drugiéy, np. *zdobi zdób, traci trać, spi śpiy i td.*

§. V. Uwagi nad formą IV.

Słowa formy czwartéy kończą się w trybie bezokolicznym na *ec, yc*, np. *należec, baczyć, obaczyć*.

W czasie terażniéjszym, lub przyszłym, trybu oznajmującego, idą iednostajnie za formą swolą *styszę*. W czasie przeszłym, te co się kończyły na *yc*, zachowują wszędzie *y* przed *ł, l*, np. *baczył, baczyła, baczyli, baczyły: zakończone zaś na ec, mają a* przed *ł, é* przed *l*, np. *należał, należała, należeli*.

Tryb rozkazujący robi się tak, iak w formie drugiéy, np. *słyszysz słysz, obaczy obacz*.

To osobliwa w języku naszym, że w trybie rozkazującym, w mowie przeczącéy, używamy prawie zawsze słowa niedokonanego za dokonane, np.

twierdząc:

*złóż,
obacz,
przypatrz się;
zarsuć,
załóż,
wywróc,*

przecząc:

*nie składay,
nie ogląday,
nie przypatruy się,
nie zarsucay,
nie zakładay,
nie wywracay,*

przepisz,	nie przepisuy,
zaniés,	nie zanoś,
przeday,	nie przedaway,
zapądź,	nie zapędzay,
zaproś,	nie zapraszay,
zamknij,	nie zamykay,
przystań,	nie przestaway i td.

Słów nieforemnych bardzo mało mamy; np. iść, idę, szedłem, szłam: wiedzieć, wiem, wiesz, wie, wiemy, wiecie, wiedzą i td. Słów ułomnych jeszcze mniej mamy, np. widać, słycać: w starych książkach znajdziemy, widać, słycał, widano, słycało: gnać, zagnąć, nie mają tylko czas przeszły gnał, zagnał.

§. VI. O Imiesłowach.

Imiesłowy na *ąc, ący*, pochodzą od czasu teraźniejszego słów niedokonanych, np. kochając, kochający, chcąc, chcący, i td. prócz będący, który pochodzi od czasu przyszłego będę.

Imiesłowy na *szy*, pochodzą od czasu przeszłego słów dokonanych. np. wziął, zawarł, wziąwszy, zawarłszy.

Imiesłowy na *ny, ty*, pochodzą od trybu bezokolicznego słów niedokonanych lub dokonanych, np. dawać, dając, dając, dając, dany dany, cięty ścięty.

ROZ-

ROZDZIAŁ VII.

O Czasowniu łacińskim.

Umiejąc cztery formy łacińskie, uważamy w czém są podobne polskiem, a w czém odmienné.

Podobieństwo w tém zachodzi: że mają też same cechowé form samogłoski, też samé tryby, czasy, liczby i osoby.

Różnica w tém zachodzi: że łacinnicy nie mają rodzajów w osobach, mają zaś osobny tryb żyjący, mają więcéj słów nieforemnych i ułomnych. A co my przez dwa słowa, jedno niedokonané, drugié dokonané wyrażamy; to oni przez czasy niedokonané i dokonané w jednémże słowie wyrażają.

Jak w Polsceznie tak i w Łacinie, zakończenia czasowne, wyrażają rozmaite okoliczności, które do sądu wyrażanego przez słowo, są przyłączone. W obudwu podobne trafiają się postaci: Dodatnią np. *dicier*, zamiast *dici*: Wyrzutnią np. *dic, duc, fac*, zamiast *dice, duce, face*: Zamienną np. *ago, egi, tango tetigi, fero tuli* i td.

W słowach wszystkich uważać naybardziejź trzeba: naprzód trybu oznajmującego czas teraźniejszy: powtóre, tegoż trybu czas przeszły dokonany: potrzebie, Imiesłów nazwany *supinum*, bo się od nich wszystkie inne czasy formują. Jak które słowo ma te wspomnio-

D

na czasy, daymy na to bacznosc przy czytaniu
książek, a w potrzebie radzimy się Słownika łacińskiego. Tu obaczmy niektóre słowa nieformalne, lub ułomne.

Possum mogę, *potes*, *potest*, *possumus*,
potestis, *possunt*: dalej czasunie się iak *sum*.

Volo chcę, *vis*, *vult*, *volumus*, *vultis*,
volunt: *Volebam* iak *agebam*: *volui*, *volueram*,
volam, iak *egi*, *egeram*, *agam*; *velim*;
vellem, iak *sim*, *essem*, i td. podobnie czasunie się *nolo*, *malo*.

Fero niosę, *fers*, *fert*, *ferimus*, *fertis*,
ferunt; dalej czasunie się iak *ago*, prócz trybny
rozkazującego *fer* lub *ferto*: ma *præteritum*
 tuli, *supinum latum*.

Fio staie się, czasunie się iak *audio*: nie
ma trybny rozkazującego, ma *præteritum* *factus sum*,
w trybie życzącym ma *stierem*, iak *agerem*.

Odi, nienawidziłem, *capit* począłem, *memini*
pamiętałem, mają tylko czas przeszły dokonany,
iak *egi*, i formowane są od nich: *oderam*,
odero, *oderim*, *odissem*, *odisse* i t. d. *caperam*,
capero, *caperim*, *capissem*, *capisse*:
memincram, *meminero*, *meminerim*, *meminissim*,
meminisse. Od *capit*, pochodzi *capturus*,
captus.

Quæro proszę, ma tylko *quæsumus*.

Mają tylko tryb rozkazujący: *ave*, *salve*
witay, *avete*, *salvete*.

Nie mówi się tylko *cedo*; gdy znaczy
powiedz, *day*.

R O Z D Z I A Ł VIII.

O pisowni Polskiej.

Nauka zawierająca w sobie prawidła pisania,
zowie się po grecku *Orthographia*, po naszymu
pisownia. Pisownia polska zasada się na wymawianiu:
ponieważ u nas wszystko prawię tak się pisze,
iak się mówi.

§. I. O pisaniu wyrazów i znamion po nich.

Wszelki wyraz, czy złożony, czy niezłożony,
pisać się ma osobno od drugiego: toieft między
iedaym a drugim wyrazem, próżne pole ma
śrzedkować.

Głoski ieden wyraz składające, wciąż się
pisać mają, żadnego między niemi pola nie
zostawiając.

Kiedy głoski iednego wyrazu, pomieścić się
nie mogą na iednym wierszu; natenczas położywszy
łącznik na końcu wiersza, całą zgłoskę na drugi
wiersz przenosić potrzeba.

Przyimki *z*, *w*, ponieważ w wymawianiu
łączą się z następującym wyrazem; przeto same
na końcu wiersza zostawione bydz nie mają.

Na placach próżnych, między wyrazem a
wyrazem, piszą się znamiona pisarskie, przestanki
i różne urabianie głosu znaczące. I tak pisze się:

Przecinek, gdzie się czyni mały przestanek w głosie równo przeciętym:

Srzednik; gdzie się czyni większy przestanek z zawieszeniem głosu:

Dwukropek: gdzie większy także jest przestanek głosu nieco spuszczonego.

Kropka czyli kręś, albo peryod. gdzie głos zupełnie spuszczonego, przestaje:

Znak wykrzyknienia! po wyrazach wykrzyknienie znaczących:

Znak pytania? po wyrazach pytanie znaczących:

Łącznik - na końcu wiersza, gdzie się cały wyraz spisać nie mógł:

Cudzysłów, przed cudzemi słowami do pisma włożonemi:

Navias, na początku i na końcu podobnych wyrazów do pisma wtrąconych:

Odsyłacz, na tém miejscu, do którego przypis jaki należy, który na boku lub na dole pod znakiem podobnym jest położony.

Wszystkie te znamiona już widzieliśmy, i obaczmy jeszcze w wielu przykładach.

f. 11. O pisaniu głosek.

Głoski nasze, albo są większe, np. *A, B*, albo mniejsze, np. *a, b*. Głoski mniejsze wszędzie się piszą pospolicie. Rzadko gdzie, jakoto w napisach książek, słupów, pieniędzy i t. d. cały wyraz pisze się większemi gło-

skami: częściej przy innych mniejszych głoskach, iedna początkowa kładzie się większa, jakoto naprzód, na początku pisma: powtóre, od ustępu: potrzecie, na początku peryodu: poczwarte, w szczególnych imionach Bogów, ludzi, krajów, miast, nauk i t. d.

Głoski czy większe czy mniejsze, są albo samogłoskami, albo spółgłoskami.

Samogłoski, albo są otwarte, albo ściśnione, albo dwógłoskę lub trógłoskę składające.

Samogłoski *a, e, o*, gdy są otwarte, nie się nad niemi nie pisze, np. panowie; gdy są ściśnione, pisze się nad niemi znamie prawé, np. *tén, mój, kráy.*

Końcowe *a* jest otwarte: naprzód, w wyrazach nieodmiennych, np. *a, wczora, zdawna, zgoła*: Powtóre, we wszystkich przypadkach rzeczowników, np. *dnia, pana, książęta, matka*: wiele iednak rzeczowników drugiéj formy, które w pierwszym przypadku liczby pojedynczéj piszą się przez *á* ściśnione, np. *wola, głównia, róża* i t. d. Potrzecie: przymiotniki te tylko: *ta, owa, ona, sama, iedna, wszystka, czyja, rada, warta, kontenta, moja, twoja, swoja, nasza, wasza, dwa, oba, oboja*. Poczwarte: Słowa w czasie przeszłym zakończone na *ła*, np. *miała* i t. d. W innych zaś okolicznościach pisze się *á* ściśnione, np. *má, dá, miá, przykrá, Królowá, Podstoliná.*

Końcowe *e* otwarte, pisze się: naprzód: w rzeczownikach wszystkich np. *panie, pano-*

wie i td. prócz nieżywotnych rodzaju niakię-
go, np. słońce, polé: powtóre w wyrazach nie-
odmiennych np. że, prawdziwie: potrzecie,
w słowach np. daie, daycie, dawaliście: prócz
niektórych np. wie, powié, i td. poczwarte,
w tych tylko przymiotnikach; dwie, obie,
obiedwie. W innych okolicznościach pisze się
é ściśnione, np. mowie, twoié, dobré i td.

Końcowe o zawsze iest otwarté, np. to,
słowo, dano, dawano, i td.

Końcowe a pisze się: naprzód, w szó-
stym przypadku, drugiéy i piątéy formy lic-
by pojedynczéy, np. szablą, moią: powtóre,
w czwartym przypadku formy drugiéy i piątéy,
w tych imionach, co piérwszy przypadek mia-
ły na á ściśnione; albo na i np. mistrzyni,
różá, piékná: mistrzynią, różá, piékná: po-
trzecie, w trzeciéy osobie słów liczby mnogiéy
czasu terażniéyszégo i przyszlégo, np. kocha-
ią, daią: ukochaią, dadzą.

Końcowe ę pisze się: naprzód, w Imio-
nach żywotnych rodzaju niakięgo, np. dzie-
cię, kurczę: powtóre, w czwartym przypa-
dku Imion drugiéy i piątéy formy, które
miały piérwszy przypadek na a otwarte, np.
moia szablá, moię szablę: także w tych Za-
imkach mię, cię, się, nię: potrzecie, piérwsze
osoby Słów liczby pojedynczéy, np. iadę, po-
iadę, piszę, widzę i td.

Gdziekolwiek i, łączy się w wymawianiu
z następującą samogłoską; tam się zawsze pi-
sze i krótkie, np. iadę, iedwab, i td. pisze

się zaś j długie w tenczas tylko, gdy się łączy
z poprzedzającym w, z, twardo brzmiącym, np.
wjazd, zjem, zjesz. Gdziekolwiek zaś łączy
się z poprzedzającą symogłoską; tam pisze
się ypsilon np. may, miéy, biy, stóy, stry.
Gdziekolwiek i krótkie, w jednéy zgłosce po-
łożone, nie łączy się z następującą samogłoską;
tam dwa i pisac trzeba, lub iedno z dwiema
kropkami, tak w swoyskich iak przyswoio-
nych wyrazach, np. żmiiá, blię, Filozofia, To-
biasz.

Spółgłoski nasze, jedné są twarde, dru-
gie miękkie. Nad spółgłoskami twardémi nie
się nie pisze, np. ozdoba, práca.

Nad spółgłoskami miękkimi, które są:
b, ó, m, n, p, ś, w, z, gdy się nie łączą z sa-
mogłoską i, pisze się znamie prawé, np. gołáb:
dobróć, karń, koń, drop, gęś, paw, gałáz:
iżeli się zaś łączy z następującą samogłoską
i, kreskować ich nie trzeba, np. gołébia, do-
broci, karńi, konia, dropia, gęsi, pawia,
gałęzi.

Po 3, h, ł, r, t, z, cz, rz, sz, pisze
się zawsze ypsilon, np. blady, błahy, płochy,
mały, skory, bogaty, choży, rączy, Podko-
morzy, ptaszy: w przyswoionych pisze się
często i po h, np. Historya, Chiny: po in-
nych już spółgłoskach według różnego wyma-
wiania, pisze się i lub y, np. słabi, słaby i td.

Po g, k, nigdy w jednéy zgłosce nie pisze
się y, ale i, np. drogi, wielki.

Nad *z*, gdy się z przyciskiem wymawia, pisze się kropka nazwana przycisk, np. żyć, drzeć, stróż, dzierżyć.

W wyrazach przyswoionych, przez *g* pisanych, piszemy według wymawiania naszego, inż *g*, np. Religia, Teologia: inż *i* np. inerat, rejestr.

Tak w swoich iak przyswoionych, piszemy podwóyną spółgłoskę, gdy podwóyna brzmi, np. abbreviacya, oddać, affekt, agrawacya, lekki, zmeła, Apollo, karmimy, summa, ranny, ssać, sessya, zżać, zżuć.

Przyimek *z*, gdy się z jakim zrafa wyrazem, piszemy przez *s* przed temi spółgłoskami: *c, f, h, k, p, r, t*, np. ścisnąć, sfarbować, swardzić, sakończyć, spuścić, stwardnieć, ssunąć.

W niepewności, iak się co pisze, poradzić się naprzód Słownika: powtóre, uważać pierwotne lub pochodne wyrazy, np. byź, gryźć, kładź, chleby: a nie, być, gryść, kładć, chlepy; gdyż w pochodnych piszemy: będe, będziesz, gryzę gryziesz, kładę kładziesz, chleba i td.

R O Z D Z I A Ł IX.

O Pisowni łacińskiéy.

Prawidła Pisowni łacińskiéy, iedne są wspólité łacinie z polszczyzną, drugie szczególne łacinie.

Też same są prawidła na łacinę, któreśmy widzieli na polszczyznę: naprzód o większych gloskach początkowych: powtóre, o gloskach podwóynych: potrzenie, o wyrazach osobnych: poczwarte, o rozłozaniu iednego wyrazu, gdy się cały na iednym wierszu zmieścić nie może: popięte, o radzeniu się w trudnościach wyrazów pierwotnych lub pochodnych, a naybezpiečniéy Słownika: poszófte, o znamionach, które się kładą po wyrazach i td.

Szczególne łacinie prawidła, są te powszechniejsze.

Nad żadną samogłoską ani spółgłoską nie kładź znamion, lubo w niektórych drukach znajduią się, np. *docté, seró, á, é, uná, duobús, sequé, suosqué*, bo tych znamion prawdziwi łacinnicy nie znali.

Dyftongi łacińskie *ae, oe*, piszą się lopiéy dwiema osobnemi gloskami, aniżeli iedną, *ae, oe*, np. *Oecnomiae*. Gdzie się zaś pisze na początku lub we środku *ae*, lub *oe*, nauczy nas Słownik łaciński. Pisze się *ae* na końcu wyrazów: naprzód, w przyimku *prae*, i wykrzykniku *vae*, powtóre: w Imionach pierwszéy formy w drugim i trzecim przypadku liczby pojedynczéy, a w pierwszym i piątym liczby mnogiéy np. *scribae, terrae, meae*.

C, pisze się, lubo brzmi iak *k*, np. *caput, cor, cur, lac, lactis, credo*, i td. gdzie zaś brzmi iak *kw*, pisze się *qu*, np. *quartus, quintus* i td.

Za *f*, pisze się *ph*, w greckich wyrazach, np. *Philosophia*.

Pisać można *j*, długie w tych zgłoskach: *ja, je, je, ju*, np. *Janus, jecur, projicio, jocus, justus*.

Po spółgłoskach *r, t*, dodaie się *h*, w greckich wyrazach, np. *Rhetor, Atheniensis*.

Między dwiema samogłoskami, pisze się *s*, lubo brzmi iak *z*, np. *casus, usus*.

Pisze się *ti*, lubo brzmi iak *cy*, gdy pierwotne lub pochodne, wyrazy piszą się przez *t*, np. *solers solertis solertia, gratus, gratia* i td.

U, gdy się łączy z następującą samogłoską, pisze się *v*, np. *audiverunt*: chyba że się łączy z poprzedzającą spółgłoską *g, q, s*, np. *sanguis, quis, suavis*.

X, z, nie piszą się tylko w wyrazach, greckich, np. *Aegyptus, zelus*.

Koniec Grammatyki na Klasę II.

Grammatyki na Klasę II. rozłożony przez pytania, które na popis szkolny służyć mogą.

R O Z D Z I A Ł I.

karta

1. Po których cechach, poznamy rodzaje Imion Polskich? 3
2. Po których cechach poznają się rodzaje rzeczowników żywotnych, i iaka jest na to reguła powszechna? 3, 4
3. Czy i dlaczego Imiona duchów i gry należą do téj reguły? 5
4. Które rzeczowniki żywotne, i dlaczego odmieniają rodzaj w liczbie mnogiej, i iaka na to bydz może reguła? 5, 6
5. Po czém poznać rodzaj rzeczowników nieżywotnych, tudzież żywotnych żadnéj płci nieznaczących? iakie są na to reguły? 6; 7
6. Jakie są reguły na rodzaje Zaimków, głosek, i innych wyrazów za Imie wziętych? 7, 8
7. Imiona nieżywotne, którego są rodzaju w liczbie mnogiej? 8
8. Przymiotniki polskie, ile mają zakończeń? i iaka jest reguła na ich rodzaje? 8, 9

R O Z D Z I A Ł II.

karta

1. Czy, i dlaczego, znajomość rodzajów polskich, ułatwia poznanie rodzajów łacińskich? 9
2. Którego są rodzaju przymiotniki łacińskie, i jaka między temi a polskimi zachodzi różnica? 9, 10
3. Którego są rodzaju rzeczowniki żywotne? i jaka tu między polszczyzną a łaciną zachodzi różnica? 10
4. Rodzaje rzeczowników nieżywotnych, czy są w łacinie trudniejsze, i skąd różność ich wynika? 11
5. Na ułatwienie tej trudności jakie są sposoby? 11, 12
6. Które są reguły powszechne, a które ogólne, na poznanie rodzajów w Imionach łacińskich nieżywotnych 12

R O Z D Z I A Ł III.

1. Ilorakié jest stopniowanie przymiotników w polszczyźnie i w łacinie? i ile jest znaczniejszych stopniów 13, 14
2. Jak się stopniują przymiotniki polskie? i jaka w nich odmiana głosek na głoski zachodzi? 14, 17
3. Jaki jeszcze u nas jest sposób stopniowania przymiotników? 17

karta

4. Jak się stopniują przymiotniki łacińskie forémne i nieforémne? 18, 20
5. Co są i które, przedniejsze postaci czyli figury grammatyczne? 20, 21

R O Z D Z I A Ł IV.

1. Jak się dzieli przypadkowanie polskie? 21, 22
2. Uwagi nad formą I. 22, 26
3. Uwagi nad formą II. 26, 29
4. Uwagi nad formą III. 29, 30
5. Uwagi nad formą IV. 30, 31
6. Uwagi nad formą V. 31
7. Uwagi nad formą VI. 32
8. Jak się u nas przypadkują zaimki nieforémne i Imiona ułomne? 32, 33

R O Z D Z I A Ł V.

Przypadkowanie łacińskie.

1. Uwagi nad formą I. 34
2. Uwagi nad formą II. 34, 35
3. Uwagi nad formą III. 35, 36
4. Uwagi nad formą IV. 36
5. Uwagi nad formą V. 36, 37
6. Przypadkowanie łacińskich Imion nieforémnych i ułomnych 37, 38

R O Z D Z I A Ł VI.

karta

1. Co wiedzieć mamy w powszechności o formach czasowania polskiego? 38, 41
2. Uwagi nad formą I. 41
3. Uwagi nad formą II. 41, 46
4. Uwagi nad formą III. 46, 47
5. Uwagi nad formą IV. tudzież o Słowach nieforémnych i ułomnych 47, 48
6. Od czego pochodzą Imiesłowy polskie? 48

R O Z D Z I A Ł VII.

1. Czasowanie łacińskie, w czém jest podobne polszynie, a w czém od niego różne? 49
2. Które czasy łacińskie, i dlaczego najbardziej uważać trzeba? 49
3. Powiedzieć Czasowanie niektórych Słów nieforémnych? 50

R O Z D Z I A Ł VIII.

1. Na czém się zasadza Pisownia, czyli Ortografia Polska? 51
2. Jak się pisać mają osobne wyrazy? iak głoski iednego wyrazu? iak Przyimki z, w. 51
3. Między iednym a drugim wyrazem, które znamiona, i kiedy pisać się mają? 52
4. Gdzie się piszą większe głoski początkowe? 52, 53

Karta

5. Gdzie się piszą otwarte, a gdzie ściśnione samogłoski a, e, o? 53, 54
6. Gdzie się piszą nosowe samogłoski a, e, o? 54
7. Gdzie się pisze i krótkie, gdzie j długie, gdzie u podwójne, gdzie ypsilon? 55
8. Nad którymi spółgłoskami i kiedy pisać trzeba znamie prawe? 55
9. Gdzie się ma pisać spółgłoska podwójna? 56
10. W których złożonych wyrazach Przyimek z pisać się ma przez s? 56
11. W niepewności, iak się co pisze, czego się radzić należy? 56

R O Z D Z I A Ł IX.

Które prawidła Pisowni, są pospolite łacinie z polszyną, a które łacinie szczególnie? 57, 58

617

1452

24